

Perspectives teòriques

Sobre els efectes de les noves
tecnologies en els processos polítics

Albert Batlle Rubio

P06/M3018/02035

Índex

1. La literatura en el seu conjunt	5
2. Les perspectives normatives	11
2.1. El “ciberoptimisme”	11
2.1.1. El corrent populista	11
2.1.2. El corrent comunitarista	13
2.2. El “ciberpessimisme”	14
3. Les teories positives	16
Bibliografia	19

1. La literatura en el seu conjunt

Malgrat que, en termes estrictament històrics, el fenomen de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC) és molt recent (en aquest sentit podem considerar que el punt d'inflexió en el seu desenvolupament i ús es produeix a mitjan dècada dels noranta), en el camp de les ciències socials s'ha desenvolupat una literatura especialitzada que, una vegada superada una primera fase normativa o especulativa, ha començat a analitzar empíricament alguns dels aspectes més significatius de la relació entre les TIC i l'àmbit polític (com, per exemple, els paràmetres i les estratègies que determinen el seu ús, el perfil polític i sociodemogràfic dels usuaris, o les conseqüències socials o polítiques que poden tenir a llarg termini).

Reprement la literatura clàssica sobre els efectes dels mitjans de comunicació en les actituds i els comportaments polítics, i de manera paral·lela a la literatura que centra el seu objecte d'estudi en els efectes de les noves tecnologies sobre les estructures, institucions i pràctiques econòmiques, aquest corpus comença el seu recorregut en el mateix moment en què les TIC es popularitzen. És llavors quan apareixen les grans preguntes teòriques que donaran contingut a les investigacions: les TIC tenen el potencial per a reforçar les pràctiques democràtiques i per a renovar les institucions democràtiques actuals? Els nous mitjans digitals permeten una participació més gran dels ciutadans en l'esfera pública? La influència de les TIC en l'espai polític i governamental serà suficient per a modificar l'actual sistema de presa de decisions polítiques? Som a les portes d'una veritable *democràcia electrònica* o, al contrari, les TIC facilitaran un control governamental i burocràtic més gran sobre la informació política? Coneixerem en el futur més pròxim una dinàmica política articulada per mitjà de formes de democràcia directa o sofrim unes formes polítiques amb tints orwellians?

Amb la intenció de respondre aquestes i d'altres hipòtesis semblants, des de fa dues dècades s'han desenvolupat una sèrie d'estudis que, sia des d'una perspectiva normativa o des d'una perspectiva positiva, han analitzat el paper que fan les TIC en els processos polítics (especialment en contextos democràtics). Així, des dels anys vuitanta, és possible trobar anàlisis sobre els efectes de les TIC en les activitats que desenvolupen els actors considerats clau d'aquests processos polítics: els individus, els grups d'interès, els partits polítics, els parlaments i els governs.

Aquest conjunt de literatura es desenvolupa en un context general on destaquen fortament dos fenòmens:

1) En primer lloc, a partir de la dècada dels noranta es produeix l'expansió (i la popularitat) de l'ús de les TIC.

Lectures complementàries

L. M. Weber; S. Murray (2002). "A Survey of the Literature on the Internet and Democracy". Document presentat al congrés Prospects for Electronic Democracy. Pittsburgh, 20-22 de setembre. <http://insites/events/past_events/conferences/index_html/democracy/paper/weber.pdf>

P. E. Agre (2001). "Real-Time Politics: The Internet and the Political Process".

<http://dliis.gseis.ucla.edu/people/pagre/real_time.html>

La taula següent permet contrastar aquesta afirmació. La taula presenta l'evolució en el percentatge d'usuaris d'Internet en diferents països en un breu període que va des de mitjan anys noranta fins a l'any 2002.

Percentatge d'usuaris d'Internet

País	% usuaris d'Internet 1997-1998	% usuaris d'Internet 2001-2002	Variació
Alemanya	7,3	38,91	31,61
Argentina	0,85	10,38	9,53
Austràlia	18	54,38	36,38
Àustria	5,5	5,45,2	39,7
Bèlgica	5,5	36,62	31,12
Brasil	2	7,77	5,77
Canadà	29,6	52,79	23,19
Xile	1,3	20,02	18,72
Xina	0,08	3,58	3,5
Colòmbia	0,32	2,81	2,49
Dinamarca	16	62,73	46,73
Espanya	6,6	19,69	13,09
Estats Units	29	59,1	30,1
Finlàndia	27,9	51,89	23,99
França	6	28,39	22,39
Holanda	8,3	60,83	52,53
Hong Kong	13,4	59,58	46,18
Irlanda	4,95	33,72	28,77
Itàlia	4,14	33,37	29,23
Japó	9,6	44,1	34,5
Mèxic	0,7	3,38	2,68
Nova Zelanda	15,8	52,7	36,9
Portugal	2,02	43,6	41,58
Regne Unit	9	57,24	48,24
Uruguai	0,27	13,61	13,34

Font: Elaboració pròpia a partir d'http://www.nua.com/surveys/how_many_online/

Com es pot comprovar, en tots els països considerats, el percentatge de persones autoconsiderades usuàries d'Internet ha experimentat una clara evolució positiva (encara que, certament, el contrast entre països continua essent molt important, una realitat que la literatura especialitzada ha denominat comunament *fractura digital*).

2) En segon lloc, la literatura sobre els possibles efectes de les TIC en l'àmbit polític apareix en un context en què, des de mitjan anys seixanta, s'invoca amb certa facilitat l'existència d'una "crisi de les democràcies representatives" deguda principalment al continu retrocés de la participació política dels ciutadans. Diferents estudis empírics de caràcter comparat mostren com la participació política realitzada per mitjà dels canals tradicionals d'influència

política (com els partits, els processos electorals o les associacions formalment estructurades) estan en decadència des de fa ja alguns anys.

Confiança en les institucions (mitjana de la Unió Europea -15)

	% de persones que confien en	% de persones que no confien en
Prensa escrita	46	47
Ràdio	63	28
Televisió	54	40
Sistema judicial	48	44
Policia	65	29
Exèrcit	63	26
Institucions religioses	41	46
Sindicats	36	50
Partits polítics	16	76
Grans empreses	26	61
Govern	30	61
Parlament	35	54
Unió Europea	41	42
Nacions Unides	49	35
ONG	61	28

Font: Eurobaròmetre # 61 (primavera 2004)
http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb61/eb61_first_res_en.pdf

Com es pot comprovar, els valors més baixos de confiança ciutadana estan associats de manera clara amb les institucions polítiques tradicionals (parlaments, governs, sindicats i, molt especialment, partits polítics), mentre que els valors més alts els obtenen les institucions dissenyades precisament per a l'*enforcement* (Policia i Exèrcit), així com aquelles institucions que permeten noves formes de participació política allunyades dels canals representatius més comuns en les democràcies occidentals (ONG).

Encara que el nivell de desafecció política –entesa com el sentiment subjectiu d'ineficàcia, de cinisme i de falta de confiança en el procés polític i les institucions democràtiques– sembla estar fortament associat a determinades variables sociodemogràfiques, institucionals i conjunturals (Pharr i Putnam, 2000), el principal argument que desenvolupa el concepte de “crisi de les democràcies representatives” vincula directament el grau de participació política (entesa com totes aquelles activitats de caràcter voluntari que pretenen influir en les polítiques públiques o en la selecció de representants polítics) amb la desafecció política i, al seu torn, relaciona el grau de desafecció política amb la legitimitat dels sistemes polítics i la seva governabilitat. Així doncs, quan els estudis empírics constaten la desafecció política existent, troben una de les seves causes principals en la baixa participació, al mateix temps que estableixen la ingovernabilitat política de les societats democràtiques com una de les seves principals conseqüències.

Tanmateix, encara que els ciutadans semblen mostrar-se crítics amb les institucions polítiques tradicionals (Norris, 2000), aquest fet no és una mostra d'un possible cinisme polític, sinó que pot ser interpretat precisament com

una demostració d'un compromís cívic que es manifesta per mitjà de nous canals participatius.

Els discursos teòrics que analitzen els possibles efectes de l'ús de les TIC en les activitats polítiques sorgeixen, doncs, en un context marcat per l'expansió de les TIC, d'una banda, i per la "crisi de les democràcies" de l'altra.

Es pot assenyalar que el que de manera intuïtiva denominaríem una "teoria general" sobre l'impacte de les TIC en l'àmbit polític és encara impossible:

- L'anàlisi d'aquest impacte s'ha desenvolupat des de perspectives teòriques molt diferents.
- No disposem d'una metodologia acceptada per la comunitat científica per a avaluar empíricament –i de manera comparada– les conseqüències d'aquesta relació: precisament a causa d'aquest dèficit no disposem de prou estudis empírics que permetin la seva elaboració per mecanismes inductius.
- És evident que les TIC estan en contínua evolució, cosa que impedeix l'elaboració d'unes anàlisis vigents temporalment que facilitarien l'elaboració d'un model general.

Precisament amb la intenció d'oferir un primer marc teòric de referència, Resnick considera que les relacions entre les TIC (concretament Internet) i la política comprenen com a mínim tres tipus de fenòmens (Resnick, 1998):

- La política a Internet: entesa com els acords i intercanvis de caràcter polític que es poden establir a Internet sense la necessària referència a les institucions polítiques existents fora de la Xarxa. En aquest sentit, Internet és considerat un espai desregulat –i que no necessita regulació– on l'activitat política es desenvolupa a partir d'una barreja de consensos i de participació en un context que iguala els participants.
- La política que impacta a Internet: entesa com el conjunt de polítiques governamentals que afecten Internet. Des que Internet s'ha convertit en un fenomen de masses, els governs han pretès la jurisdicció sobre el que succeeix a la Xarxa i han reclamat la vigència d'un concepte de territorialitat que, en realitat, s'ha convertit en un concepte sense contingut real.
- L'ús polític d'Internet: entès com l'ús de la Xarxa amb la finalitat d'influir en les dinàmiques polítiques que es desenvolupen fora d'aquesta. Els individus, els grups d'interès, els partits polítics, etc. poden establir, per exemple, llocs web amb la finalitat de modificar els paràmetres que explicarien el comportament polític dels seus visitants.

Evidentment, aquest ús polític de les TIC (i no únicament d'Internet) constituirà el nostre centre d'interès en les pròximes pàgines.

Per la seva banda, Norris (2004) distingeix quatre perspectives amb què la literatura ha analitzat els efectes de les TIC sobre els processos polítics:

- La primera perspectiva considera Internet com una vertadera àgora virtual i entén que l'aplicació de les TIC en l'àmbit polític servirà, en darrer terme, per a superar les formes característiques de les democràcies representatives mitjançant formes de democràcia directa (perspectiva ciberoptimista).
- La segona perspectiva parteix del supòsit que Internet accentua les desigualtats socials existents i que, per tant, el *digital divide* existent derivarà en una forma de neolítisme polític més accentuat (perspectiva ciberpessimista).
- La tercera perspectiva entén que els efectes de les TIC en la política són molt reduïts a causa que els actors polítics no aprofiten les potencialitats que ofereixen aquestes tecnologies, de manera que no es produirà cap canvi significatiu en les dinàmiques i les estructures polítiques actuals (perspectiva ciberescèptica).
- La quarta perspectiva deriva de l'aplicació a l'àmbit polític d'un model anàleg al que explica els mecanismes característics del mercat (cibermercat).

Es pot dir que, considerades en el seu conjunt, les aportacions d'aquesta literatura avaluen de manera molt diferent l'efecte de les TIC sobre els processos polítics. Si és possible dibuixar un *continuum* definit per la variable "potencialitat transformadora de les TIC", en un extrem trobaríem els autors segons els quals el possible ús polític de les TIC únicament suposa petits canvis que en cap cas no alteren l'essència de les dinàmiques polítiques tal com es coneixien abans de la generalització de les TIC. És a dir, l'ús polític de les TIC és considerat simplement com un exemple de l'aplicació a l'àmbit polític d'una nova tecnologia. En l'extrem oposat, altres autors defensen la possibilitat que les TIC suposin una vertadera revolució dels processos democràtics que pot arribar a derivar en formes més o menys estructurades de democràcia directa. Això és així atenent les característiques de les TIC:

- Les TIC són una tecnologia que incrementa exponencialment el volum i la velocitat de la informació transmesa, de manera que les distàncies físiques i temporals perden la importància que tenien anteriorment.
- Les TIC són una tecnologia que permet un nivell d'interactivitat entre emissor i receptor que abans era impossible.
- Les TIC són una tecnologia que permet, per la seva estructura en forma de xarxa, descentralitzar el control sobre els processos de comunicació, de ma-

nera que es pot generar un flux comunicatiu entre molts emissors/receptors que, a més, poden actuar de manera simultània.

- Les TIC són una tecnologia que permet canviar l'estil i el format dels missatges.

El que sí que és comú al conjunt de la literatura és la idea fonamental que les TIC tenen significació en termes polítics des del moment en què proporcionen un volum ingent d'informació políticament valuosa i que ofereixen als diferents actors nous instruments per a l'acció política.

En realitat, la totalitat de la literatura es pot subsumir perfectament en dues categories clàssiques: d'una banda, trobem una primera literatura de caràcter normatiu (que inclou les perspectives "ciberoptimistes i ciberpessimistes" segons Norris) i, posteriorment, trobem una literatura de caràcter positiu o empíric (que inclou, pels resultats obtinguts, les perspectives "ciberescèptica" i la corresponent al model del "cibermercat").

2. Les perspectives normatives

2.1. El “ciberoptimisme”

En general, les perspectives normatives sobre l'impacte de les TIC en els processos polítics defensen la possibilitat d'una vertadera “revolució democràtica” (Negroponte, 1995). Segons Gibson i d'altres, “guiats per un impuls llibertari (aquesta literatura) concep Internet com la via cap al veritable govern del poble i la raó que explica l'erosió del poder dels estats i dels cossos intermedis. Les institucions representatives de les democràcies, com els partits polítics i els parlaments, sofreixen una crisi de legitimitat gradual i les TIC poden omplir aquest buit creant un sistema més transparent de governança” (Gibson, Lusoli i Ward, 2002). Acceptant de manera acrítica les noves possibilitats tecnològiques, les perspectives normatives sobre els efectes de les TIC en els processos polítics suggereixen que les TIC seran instruments ideals per a la renovació democràtica atès que facilitaran i incentivaran la participació política dels ciutadans. En altres paraules, les posicions normatives veuen en les TIC la solució als problemes de les democràcies representatives contemporànies.

Les perspectives normatives parteixen del supòsit fonamental següent: les característiques de les TIC (interactivitat, flexibilitat, capacitat i velocitat) incrementen l'accés i la disponibilitat de la informació política per part dels ciutadans. Aquest és el primer pas lògic per a una participació política plena. En cert sentit, la premissa bàsica de la literatura ciberoptimista estableix una condició necessària i suficient que associa positivament les variables *informació política i participació política sincerament interessada dels ciutadans*.

Dins de la perspectiva del ciberoptimisme, es pot destacar l'existència de dos corrents que neixen a partir de diferents consideracions sobre el paper relatiu que atribueixen als individus i als col·lectius, i en el grau d'artificialitat o naturalitat que atribueixen a les comunitats polítiques:

- El corrent populista
- El corrent comunitarista

2.1.1. El corrent populista

El primer punt de vista correspon a l'anomenada *perspectiva populista* (Bimber, 1998), que enllaça normativament amb la tradició clàssica segons la qual la llibertat i l'autonomia individual resulten els valors políticament més rellevants. Precisament aquests valors justifiquen que, sota qualsevol circumstància i depenent exclusivament dels seus interessos particulars, els ciutadans hagin de

Lectura obligatòria

B. Bimber (1998). “The Internet and Political Transformation: Populism, Community, and Accelerated Pluralism”. *Polity* (vol. 31, núm. 1, pàg. 133-160).

<<http://www.polsci.ucsb.edu/faculty/bimber/research/transformation.html>>

poder definir i perseguir el seu propi estil de vida. Derivant directament conclusions de les possibilitats tecnològiques existents (com si les capacitats tecnològiques determinessin l'estructura de les institucions polítiques i socials), es considera que les TIC permetran el ressorgiment d'una ciutadania amb capacitat per a participar políticament i influir en les decisions polítiques dels governs. Segons el corrent populista, les TIC tenen un enorme potencial transformador perquè faciliten la interacció horitzontal entre els ciutadans i, sobretot, la interacció vertical entre els ciutadans i els responsables polítics o els governs. Amb l'aparició d'aquestes noves possibilitats tecnològiques, el paper dels intermediaris polítics (elits polítiques tradicionals, mitjans de comunicació de masses, partits polítics, sindicats, etc.) disminuirà considerablement perquè ja no seran necessaris per a aconseguir i organitzar la informació política o per a induir i facilitar la participació política dels ciutadans: es produirà la "desinstitucionalització" política d'aquests intermediaris i un apoderament (*empowerment*) individual, l'atribució per part dels individus de poders i funcions polítiques que tradicionalment corresponien a l'estat. En resum, es considera que, en la mesura que les TIC descentralitzen l'accés a la informació i la comunicació política, augmenten les possibilitats per a la comunicació política vertical entre els ciutadans i els governs i, com a conseqüència, els ciutadans incrementaran la seva participació política directa sense la necessària mediació dels intermediaris polítics (Rash, 1997).

Segons el corrent populista, la significació política de les TIC resideix precisament en la seva capacitat per a tenir amenaçat el monopoli jeràrquic que exerceixen actualment els mitjans de comunicació i revitalitzar una democràcia basada en la ciutadania: la imatge d'una xarxa de comunicacions polítiques dissenyada i controlada directament pels ciutadans resultarà una vertadera actualització electrònica de l'àgora clàssica (Rheingold, 1993).

Evidentment, portat fins a l'extrem, la conseqüència lògica de l'argument seria l'articulació de diferents mecanismes de democràcia directa. En aquest sentit, els ciberoptimistes apunten la possibilitat tecnològica d'establir formes de democràcia directa que potenciïn la participació política i que, d'alguna manera, permetin superar les dificultats de les democràcies representatives a l'hora d'interpretar i implementar els desitjos polítics dels ciutadans. En altres paraules, l'aplicació de totes les potencialitats de les TIC en l'àmbit polític permetria l'adveniment d'una vertadera "república electrònica" (Grossman, 1996) en la qual se superaria la desconexió actual entre representants i representats; les TIC tenen unes prestacions que farien del govern, mitjançant el referèndum continu, alguna cosa més que una simple qüestió teòrica.

Segons el corrent populista, les TIC ofereixen prou mecanismes per a superar el "problema de l'agència" derivat del principi delegatiu de les democràcies representatives per mitjà de l'actualitat contínua de l'equació informació-deliberació-participació política directa (Barber, 1994; Toffler i Toffler, 1995; Budge, 1996).

Un altre escenari derivat de l'argument fonamental de la literatura populista és la possibilitat de desenvolupar una democràcia gestora despolititzada en la qual l'ús de les noves tecnologies per a la presa de decisions polítiques permetria transferir el poder d'aquests processos de les actuals institucions representatives a la ciutadania: els ciutadans participarien directament en el disseny de les polítiques públiques que els afectessin a través de consultes periòdiques, de manera que augmentaria el grau de legitimitat d'aquestes (Toffler i Toffler, 1995).

Lectura complementària

B. R. Barber (1998). "Which Technology and which democracy". Document presentat al congrés *Democracy and Digital Media*. MIT, 8-9 de maig.
<<http://web.mit.edu/commforum/papers/barber.html>>

2.1.2. El corrent comunitarista

El corrent comunitarista enllaça amb una tradició republicana segons la qual –i contràriament al corrent populista– els ciutadans estan orientats per la seva comunitat política i no tant pels seus interessos particulars, de manera que la participació política dels individus es considera un requisit indispensable per a l'estabilitat de les institucions democràtiques col·lectives alhora que formaria part intrínseca del que normativament seria considerat una "bona vida". El corrent comunitarista entén que una comunitat vincula un nombre limitat de persones que comparteixen unes normes i que presenten un cert sentiment d'obligació mútua: les relacions són properes, de vegades íntimes, i normalment cara a cara. Els individus es relacionen per mitjà de vincles afectius o emocionals i no per la percepció que puguin tenir del propi interès (Bender, 1982).

Segons el corrent comunitarista, les TIC promouen una redefinició de les relacions polítiques perquè possibiliten l'aparició d'una nova forma de comunitat política que pressuposa l'existència d'un bé social (o comunitari) més enllà de la simple agregació dels interessos individuals: precisament és el concepte de comunitat el que permet atribuir un significat intersubjectiu a aquest bé col·lectiu. En cert sentit, les TIC redueixen les dificultats intrínseques de l'acció comunitària i, per tant, la faciliten.

D'altra banda, gràcies a les TIC, la distància física o temporal ja no serà un impediment per a la formació i l'acció coordinada d'aquestes comunitats estructurades virtualment.

El corrent comunitarista entén que les TIC facilitaran l'acció col·lectiva o comunitària perquè permeten la comunicació igualitària entre els ciutadans i, per tant, una millor definició dels interessos de la comunitat: en cert sentit, les TIC traslladen el centre de gravetat polític de l'estat o individu a la comunitat o grups.

Exemple

Les TIC redueixen els costos de buscar, analitzar i distribuir la informació política necessària i, d'altra banda, redueixen els costos associats a la coordinació de l'organització col·lectiva.

En resum, les perspectives ciberoptimistes arriben a les conclusions següents:

- El caràcter intrínsecament democràtic de les TIC provocarà l'augment de la participació política.

- Les TIC possibilitaran un “estat de naturalesa virtual”, on els individus organitzaran l’acció col·lectiva en funció dels interessos compartits sota fórmules igualitàries.

A diferència del món polític “tradicional”, en aquest estat de la naturalesa virtual no es produirà una divisió del treball entre productors i consumidors polítics: amb l’aparició de les TIC, tots els individus podran desenvolupar tots dos rols perquè, parlant estrictament, tan sols cal saber escriure per a poder exercir el rol de productor polític. D’alguna manera, es produirà una simetria qualitativa entre els diferents actors polítics que, juntament amb els menors costos associats a la producció i difusió dels productes polítics, provocarà una transferència del poder polític de les grans organitzacions (d’altra banda, organitzades de manera jeràrquica) a favor d’una multitud d’individus dispersos però connectats entre ells. Les TIC permetran la reproducció d’una igualtat individual que, en el món clàssic, era la condició necessària per a qualsevol activitat política. En definitiva, les característiques i potencialitats de les TIC permetran un canvi radical en les relacions polítiques existents actualment.

- Precisament, la comunicació igualitària és entesa per les teories ciberoptimistes com un dels requisits fonamentals del principi democràtic: la igualtat real i efectiva en la distribució de la informació política que deriva de les potencialitats de les TIC permetrà la participació en el debat col·lectiu previ a la presa de decisions polítiques.
- Les TIC possibilitaran l’erosió de les organitzacions i de les institucions representatives tradicionals, així com del poder de l’estat, i alhora destruiran el monopoli dels mitjans de comunicació de massa i permetran la formació d’una veritable àgora electrònica que afavorirà la participació sincerament interessada dels ciutadans. En definitiva, els intermediaris polítics perdran el seu paper actual i s’establiran mecanismes per a la democràcia directa.
- Les TIC poden ajudar al desenvolupament d’institucions democràtiques en països poc democràtics: en alguns casos perquè permeten la recepció de notícies o comunicacions externes; en altres casos perquè l’oposició democràtica pot fer arribar el seu missatge a audiències nacionals o intencionals (Simon, Corrales i Wolfensberger, 2003).

2.2. El “ciberpessimisme”

En l’extrem oposat al que hem anomenat “ciberoptimisme” trobem la visió “ciberpessimista”. Compartint amb el primer enfocament una concepció determinista de les conseqüències polítiques de l’ús de les TIC, en aquest cas el signe d’aquests efectes és negatiu. En aquest sentit, el corrent ciberpessimista argumenta que les TIC accentuaran fins a extrems insospitats l’elitisme polític perquè incrementaran les actuals diferències existents en la participació política degudes a variables com l’educació i els ingressos: les TIC potenciaran únicament la participació política de les elits amb els recursos i la motivació necessàries per al seu ús. En definitiva, en lloc d’ampliar les possibilitats per a una participació política ciutadana plena, les TIC augmentaran les diferències existents entre els que participen políticament i els que no; de manera que els “productes” i les decisions polítiques respondran als interessos d’una elit cada

vegada més reduïda (Wilheim, 2000). La raó última perquè això sigui així és que els actors polítics dominants adoptaran les TIC precisament per mantenir-se en la seva posició privilegiada (Davis, 1999).

3. Les teories positives

La perspectiva positiva o empírica sobre els possibles efectes de les TIC en els processos polítics neix de la constatació que les previsions formulades per l'enfocament normatiu no es compleixen. Com a reacció a l'optimisme característic de les teories normatives, comencen a aparèixer una sèrie d'estudis que, precisament, intenten comprovar empíricament si aquest optimisme inicial estava justificat. En el fons, hi ha la percepció que darrere de la posició normativa (especialment la perspectiva ciberoptimista) hi ha un alt grau de determinisme tecnològic que facilita la connexió directa entre problemes de caràcter polític amb solucions de caràcter tecnològic. Per mitjà de la relació que s'estableix entre l'accés a la informació política derivada de les TIC i el comportament polític individual i dels grups, la literatura normativa salva les dificultats intrínseques dels processos polítics democràtics. En cert sentit, la posició normativa es basa a traslladar mecànicament els possibles efectes derivats de les característiques de les TIC a l'esfera política i a atribuir automàticament a les TIC unes propietats transformadores radicals. En realitat, segons les teories positives, l'enfocament normatiu superposa la lògica tecnològica a la lògica democràtica: es tracta d'un *wishful thinking* sense cap versemblança.

En concret, en relació amb les posicions normatives, els enfocaments realistes observen els dèficits argumentatius o conceptuals següents:

- No hi ha evidències empíriques que permetin associar positivament un increment de la informació política amb un increment de la participació política individual o col·lectiva. En aquest sentit, tant l'expansió de l'educació obligatòria als països occidentals com l'expansió dels mitjans de comunicació de massa (els dos moments històrics més significatius en termes de difusió de la informació política) haurien demostrat l'existència d'aquesta associació. La connexió fonamental que realitza la literatura ciberoptimista entre la informació política i la participació política resulta un supòsit erroni que desvirtua completament les conclusions a les quals arriba. L'accés a la informació política és una condició necessària però no suficient per a explicar la participació política.
- Les perspectives positives argumenten que, en la mesura que es consideren els costos associats a la informació política (costos derivats de l'elaboració, obtenció, processament i ús instrumental d'aquesta informació), l'edifici argumentatiu i les conclusions de l'enfocament ciberoptimista s'esfondren completament i no resisteixen cap contrastació empírica.

Lectura obligatòria

P. Levine (2002). "Can Internet Rescue Democracy? Toward an On-line Commons". A: R. Hayduk; K. Mattson (eds.). *Democracy's Moment: Reforming the American Political System for the 21st Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.
<<http://www.Peterlevine.ws/Internetdemocracy.htm>>

- Les teories normatives (i més concretament, el corrent populista) no reconeixen el fet que els intermediaris polítics no solament transmeten informació: també la processen i la fan comprensible. Això és possible perquè les perspectives normatives tan sols consideren els efectes que les TIC poden tenir sobre els actors i les institucions polítiques sense tenir en compte l'altre pol: les estratègies dels actors i les institucions polítiques determinen els paràmetres dels usos de les TIC amb finalitats polítiques. Per tant, l'*institutional framework* s'ha de tenir en compte a l'hora d'avaluar aquests usos.
- En aquest sentit, el corollari de la perspectiva ciberoptimista (l'establiment de formes de democràcia directa) no escapa a certes contradiccions lògiques evidenciades per la literatura de l'elecció racional: els processos democràtics no permeten establir una funció que connecti directament les preferències dels ciutadans amb les decisions polítiques col·lectives. Aquestes no són el producte "pur" de l'agregació de les preferències individuals: depenen de variables institucionals que ens remetent a la manera de comptabilitzar aquestes preferències, a l'ordre en el qual es formulen les preguntes, al nombre de qüestions en lluita, etc. (McLean, 1989).
- Les TIC no ofereixen solucions fàcils a la complexitat dels problemes socials o polítics. En conseqüència, és necessari prendre en consideració una variable qualitativa rellevant: no és el mateix decidir on s'ha de construir un nou centre assistencial que decidir sobre les característiques d'un nou codi penal o del reglament d'un parlament. La complexitat de moltes qüestions polítiques implica diferents exigències informatives. L'essència de la presa de decisions i el debat racional sobre els temes políticament importants impedeix la reducció a un automatisme de caràcter tecnològic basat en el vot favorable o contrari, en la dicotomia del sí o del no.
- És molt difícil mesurar quantitativament l'existència o no d'una comunitat política (a diferència de la participació política individual), la qual cosa constitueix el gran problema teòric de la perspectiva comunitarista.
- Les TIC no semblen el canal ideal per a la construcció de comunitats. Fins i tot si obviem les dificultats en la definició del que és una comunitat i acceptem el que s'entendria intuïtivament per aquesta idea, hi ha dificultats de caràcter pràctic que justificarien l'afirmació precedent: les TIC (i principalment Internet) no resulten el context ideal per a la familiaritat, les relacions socials estables i l'articulació i formulació de demandes col·lectives, variables necessàries per a la constitució d'una vertadera comunitat. En aquest sentit, la naturalesa individual, anònima i impersonal de les comunicacions basades en les TIC dificultaria la creació d'unes comunitats basades en el compromís col·lectiu més enllà dels interessos particulars.

- Les característiques de les TIC no predisposen al debat polític, a la deliberació entorn de posicions oposades. En la mesura que el volum d'informació permet a l'usuari trobar arguments favorables a una determinada posició política, aquesta es veu reforçada i l'usuari s'immunitza davant posicions contràries. D'aquesta manera s'impedeix el debat i es genera una separació de les comunitats, una "balcanització del ciberespai" (Levine, 2002; Sunstein, 2002).

Basant-se en aquestes crítiques contra les principals conclusions desenvolupades per la literatura normativa, l'enfocament positiu proposa la realització d'estudis empírics per comprovar com –i amb quines finalitats– els diferents actors polítics utilitzen les TIC en el món real. En els mòduls següents analitzarem amb detall les principals aportacions d'aquest enfocament en relació amb els possibles efectes de l'ús de les TIC per part dels ciutadans, els grups, els partits polítics, els parlaments i els governs. Com veurem, les principals conclusions d'aquestes anàlisis empíriques entren clarament en contradicció amb les especulacions futuristes de la literatura normativa: l'"hauria de ser" i l'"és" discorren paral·lelament, sense trobar-se.

Dit en altres termes, les TIC no s'han convertit a l'instrument per a la transformació dels processos polítics democràtics: el món polític "real" ha colonitzat el ciberespai de tal manera que la Xarxa "ha perdut la seva innocència política" (Margolis i Resnick, 2000). Els usos polítics de les TIC reflecteixen els paràmetres polítics ja existents i l'"àgora virtual" s'ha institucionalitzat com una nova arena política per a la competició pel poder.

Lectura complementària

C. R. Sunstein (2001).
"The Daily We: Is the Internet really a blessing for Democracy?". *Boston Review* (núm. 26, estiu).

<<http://www.bostonreview.net/BR26.3/sunstein.html>>

Bibliografia

Lectures obligatòries

Bimber, B. (1998). "The Internet and Political Transformation: Populism, Community, and Accelerated Pluralism". *Polity* (vol. 31, núm. 1, pàg. 133-160).
<<http://www.polsci.ucsb.edu/faculty/bimber/research/transformation.html>>

Aquest article de B. Bimber classifica i explora críticament els arguments en què es basa la literatura normativa (concretament les perspectives populista i comunitarista). La posició populista es resumeix afirmant que Internet erosionarà la influència dels grups organitzats i de les elits polítiques; per la seva banda, la literatura comunitarista afirma que Internet causarà una reestructuració de la naturalesa de les comunitats polítiques i dels fonaments de l'ordre social. Segons l'autor, aquestes conclusions són significatives en la mesura que no únicament es refereixen a les possibilitats polítiques que ofereixen les TIC, sinó perquè plantegen qüestions fonamentals sobre el paper de la comunicació en la vida pública. L'examen crític que proposa Bimber arriba a una conclusió molt diferent atès que els supòsits en què es basa la literatura normativa són erronis: en realitat, Internet únicament contribuirà a accentuar la fragmentació dels sistemes polítics basats en la representació d'interessos perquè precisament serà un facilitador del pluralisme, un "accelerador" de les dinàmiques polítiques dels diferents grups formats per a la consecució efectiva de determinats interessos.

Levine, P. (2002). "Can the Internet Rescue Democracy? Toward an On-Line Commons". A: R. Hayduk; K. Mattson (eds.). *Democracy's Moment: Reforming the American Political System for the 21st Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.
<<http://www.peterlevine.ws/Internetdemocracy.htm>>

L'article de P. Levine examina de forma crítica els "mites" que, segons aquest autor, fonamenten les posicions de la literatura normativa: les facilitats que les TIC proporcionen per a la participació política, el paper de la informació política en la participació, la percepció d'Internet com un veritable "fòrum igualitari" i la possible erosió dels intermediaris polítics en termes de pèrdua d'autoritat.

Lectures complementàries

Agre, P. E. (2001). "Real-Time Politics: The Internet and the Political Process".
<<http://dlis.gseis.ucla.edu/people/pagre/real-time.html>>

L'article de P. Agre revisa la literatura normativa sobre els efectes de les TIC en els processos polítics i crítica especialment la perspectiva determinista que domina aquest enfocament. Concretament, Agre ataca el supòsit bàsic de la perspectiva normativa, segons el qual històricament la tecnologia ha imposat la seva lògica sobre les relacions polítiques i socials. Agre presenta una aproximació diferent per a comprendre la naturalesa d'aquests efectes i l'articula considerant que precisament són els actors i les institucions polítiques prèviament existents els que fan un ús determinat de les TIC en funció de les seves estratègies i dels seus objectius. En realitat, les TIC faciliten allò que l'autor denomina un "efecte amplificador", ja que el seu ús respon precisament a les intencions i finalitats dels actors polítics.

Barber, B. R. (1998). "Which Technology and which democracy?". Document presentat al congrés Democracy and Digital Media, MIT, 8-9 de maig.
<<http://web.mit.edu/comm-forum/papers/barber.html>>

La transcripció de la conferència de B. Barber en el MIT Communications Forum destaca el fet que Internet suposa una alternativa clara als actuals canals de comunicació entre les elits polítiques i la ciutadania. Les TIC permeten als individus comunicar-se directament sense la necessitat de mediació de les elits i, d'aquesta manera, es construeix un contrapès als discursos polítics elaborats de dalt a baix que impulsaria diferents formes de democràcia directa.

Sunstein, C. R. (2001). "The Daily We: Is the Internet really a blessing for Democracy?". *Boston Review* (núm. 26, estiu).

<<http://www.bostonreview.net/BR26.3/sunstein.html>>

La lectura de C. R. Sunstein explora una conseqüència de l'ús polític de les TIC no considerada pel conjunt de la literatura normativa: la possible "balcanització del ciberespai". En la mesura que Internet proporciona una multitud de fòrums que trenquen amb el monopoli dels mitjans de comunicació de massa tradicionals, es produeix una especialització i una fragmentació d'aquests que permet als seus usuaris concentrar la seva atenció en aquells continguts que coincideixen amb els seus interessos previs. D'aquesta manera es produeix una divisió i una polarització entre els grups que l'autor subratlla com un mecanisme que impedeix les "experiències comunes" i, per tant, la creació de veritables comunitats polítiques.

Weber, L. M.; Murray, S. (2002). "A Survey of the Literature on the Internet and Democracy". Document presentat al congrés Prospects for Electronic Democracy. Pittsburgh, 20-22 de setembre.

<http://insites.heinz.cmu.edu:8080/insites/events/past_events/conferences/index_html/democracy/paper/weber.pdf>

El treball de Weber i Murray revisa la literatura entorn del concepte de "democràcia electrònica", destacant l'existència d'una primera fase de caràcter especulatiu i teòric que deriva, més tardanament, en investigacions de caràcter més empíric, que mostren com les potencialitats que les TIC suposen per als processos polítics democràtics no són aprofitades en la seva totalitat: per exemple, els usos de les TIC per part dels actors polítics es redueixen a la provisió d'informació política i no solen considerar les possibilitats que ofereixen aquestes tecnologies per a una veritable interacció entre les diferents parts implicades en tot procés polític. Malgrat que la provisió d'informació política és sumament important en una democràcia, l'absència d'una vertadera interacció reflecteix el fet que les desigualtats polítiques del món fora de línia es reproduïen al món en línia.

Referències bibliogràfiques

Barber, B. (1994). *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press.

Bender, T. (1982). *Community and Social Change in America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Budge, I. (1996). *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Blackwell.

Davis, R. (1999). *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Politics*. Nova York: Oxford University Press.

Gibson, R. K.; Lusoli, W.; Ward, S. (2002). "Online Campaigning in the UK: The Republic Respond?". Document presentat al congrés anual de l'American Political Science Association. Boston.

Grossman, L. K. (1996). *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. Nova York: Penguin.

Levine, P. (2002). "Can Internet Rescue Democracy? Toward an Online Commons". A: R. Hayduk; K. Mattson (eds.). *Democracy's Moment: Reforming the American Political System for the 21st Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Margolis, M.; Resnick, D. (2000). *Politics as usual: The Cyberspace "Revolution"*. Londres: Sage.

- McLean, I.** (1989). *Democracy and New Technology*. Cambridge: Polity Press.
- Negroponte, N.** (1995). *Being Digital*. Londres: Coronet.
- Norris, P.** (2000). *A Virtuous Circle: Political Communications in Postindustrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P.** (2004). "If you Build a Political Website, Will They Come?". Document presentat al congrés anual de l'American Political Science Association. Chicago.
- Pharr, S. J.; Putnam, R. D.** (eds.) (2000). *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries*. Princeton: Princeton University Press.
- Rash, W.** (1997). *Politics on the Net*. Nova York: W. H. Freeman.
- Rheingold, H.** (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading: Addison-Wesley.
- Resnick, D.** (1998). "The Normalization of Cyberspace". A: C. Tolouse; T. W. Luke (eds.). *The Politics of Cyberspace*. Nova York: Routledge.
- Simon, L. D.; Corrales, J.; Wolfensberger, D. R.** (2003). *Democracy and the Internet: Allies or Adversaries?* Washington: Woodrow Wilson Centre Press.
- Sunstein, C. R.** (2001). *Republic.Com*. Princeton. Princeton University Press.
- Toffler, A.; Toffler, H.** (1995). *Creating a New Civilization*. Atlanta: Turner Publishing.
- Wilheim, A. G.** (2000). *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political Life in Cyberspace*. Nova York: Routledge.

